

PROPORȚIILE: SEMNIFICAȚIA LOR ÎN EVALUAREA ARTISTICĂ ȘI ISTORICĂ

Cercetător științific **Aurelia TRIFAN**

E-mail: trifanaurelia@mail.ru

Institutul Patrimoniului Cultural

„Totul este orânduit după număr.”

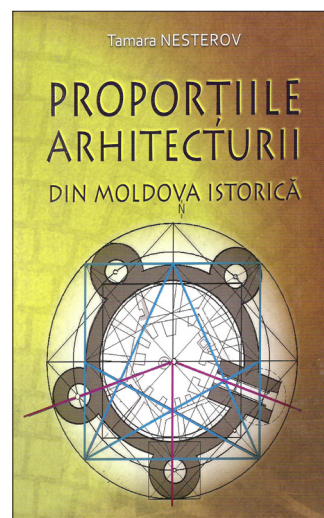
Pitagora

Recenta apariție editorială – *Proporțiile arhitecturii din Moldova istorică* – semnată de Tamara Nesterov, doctor în studiul artelor, scoate în evidență, prin analiza proporțiilor, existența unei tradiții nescrise a formării arhitecturii din Moldova istorică cu specificul ei individual și totodată ca parte componentă a civilizației europene.

Monografia este constituită din patru capitole, cu accentul cercetării pus pe raporturile dimensionale dintre elementele componente ale arhitecturii monumentelor istorice. În lucrare este examinată arhitectura ecleziastică, fortificată și rezidențială din Moldova. Esența „canonului” arhitectural-artistic este determinată de un „model structural-numeric” pentru construcția clădirilor cu aceleași particularități și calități tehnice și artistice.

Capitolul I, *Studierea proporțiilor sau căutarea sensului pierdut*, este o trecere în revistă a surselor istorice ce abordează tema proporțiilor sub aspectul importanței lor majore în crearea plasticii arhitectonice a clădirilor. Autoarea monografiei își propune să analizeze geneza fenomenului în practica universală, teoriile care au stat la baza acestuia și evoluția lor în timp, metodele și mijloacele utilizate. Apelând la studiul despre proporționalitate în expunerea lui Vitruviu, care reprezintă unica sursă antică, fiind totodată un compendiu al lucrărilor câtorva arhitecți din Grecia Antică bazate pe un sistem armonizat de numere și raporturi, sunt evidențiate noțiunile înrudite de *simetrie, analogie și proporții*. Se conchide, totuși, că Vitruviu a fost „insuficient de explicit”, iar conținutul pasajelor consacrate organizării formei arhitecturale corespund „caracterului ingineresc și utilitar al arhitecturii romane, care ceda în fața perfecțiunii compoziționale a operelor de arhitectură din Grecia Antică”.

Căutarea esenței teoriei antice a proporțiilor, după destrămarea Imperiului Roman, a devenit actuală în epoca Renașterii, conținutul capitolului îndreptându-se

Tamara NESTEROV. *Proporțiile arhitecturii din Moldova istorică*. Chișinău: Editura „Epigraf”, 2019. 312 p. +fig., tab.

denumirea „Căutarea sensului pierdut” al proporțiilor din tratatul lui Vitruviu, misiune ce și-au asumat-o Leon Batista Alberti, Sebastian Serlio, Giacomo Barozzi Vignola, Andrea Palladio. Inițiind cercetări ale monumentelor antice din Florența, Milano și Roma, la baza formulelor reconstruite ale ordinilor arhitectonice au stat măsurările lor proprii, care s-au dovedit a fi, în mare parte, diferite de cele elaborate în Grecia și nu în deplină corespundere cu teoria comensurabilității antice. În compartimentul dat se face referire la conceptul arhitecților-practicieni, printre care Francois Blondel, ferm convins că utilizarea anumitor proporții oferă „efect estetic garantat”. Sunt aduse drept exemplu și cercetările din perioada sovietică ale lui N. P. Brunov, B. P. Mihailov, V. P. Zubov ș.a. În finalul istoriografiei, autoarea concluzionează că proporțiile erau un „instrument al regiei formelor arhitecturale istorice”, opinie argumentată în succesiune cronologică, în raport cu dezvoltarea „înțelegerii rostului lor în compoziții, cu reconstrucții retrospective după pierderea sensului lor antic”.

Capitolul II, *Modelul structural-numeric al arhitecturii ecleziastice din Moldova*, începe de la geneza arhitecturii creștine din Țările Române, elucidând

caracterul procesului de creare a formelor lăcașurilor de cult și determinând procedeele compozițional-constructive evaluate din secolul al IV-lea, din Antichitatea târzie. Descoperite în urma săpăturilor arheologice la Dunărea de Jos și studiate prin metoda grafo-analitică, acestea constituie mărturii ale unor „raționamente tehnice și artistice sincronizate cu nivelul atins la acea vreme de știință și artă” și devin modele structural-numerice pentru perioada medievală. Corelațiile dimensionale depistate de autoare atât între compartimentele planului, cât și între elementele constructive ale structurilor, permit constatarea unor particularități profunde, care nu au fost sesizate în alt mod. Privite sub aspect diacronic, aceste particularități sunt un argument forte întru susținerea afirmației perpetuării tradițiilor constructive și contribuie la argumentarea tezei privind „continuitatea habitatului” pe teritoriul viitoarei Moldove. Drept promotor al continuității autoarea monografiei consideră bisericile de lemn, structuri simple păstrătoare ale modelului structural numeric paleocreștin.

În pofida diferitor tehnici și tehnologii de edificare, arhitectura bisericilor de lemn oferă un anumit model structural-planimetric ce reprezintă arhetipul de biserică generalizat în arealul carpato-danubiano-pontic odată cu răspândirea creștinismului. Astfel, ipoteza provenirii bisericilor de lemn din arhitectura casei țărănești este infirmată prin demonstrarea „originii comune a tuturor bisericilor creștine, evaluate din prototipul paleocreștin”.

O atenție deosebită este acordată sistemului de boltire în arhitectura ecleziastică medievală din piatră. Datorită cercetării minuțioase a fost depășită incertitudinea genezei acestui sistem constructiv, renunțându-se la caracteristicile de „împrumut” din arhitectura armenească sau „paralelism anistoric”, bolta moldovenească fiind considerată o „realizare creativă arhitectural-constructivă a meșterilor din Moldova”. Respectiv, „turla, registrul cu arce piezișe sau stelate și arcele mari pe console sunt elemente indisolubil legate între ele, formând bolta moldovenească după o soluție arhitectural-constructivă unică”.

O latură mai puțin cunoscută a considerentelor de plăzmuire a formei arhitecturale a clădirilor istorice din Moldova este ilustrată în lucrare prin analiza metrologică. La construcția edificiilor ecleziastice din piatră, era folosită *orghia* sau *stânjenul* grec, egal cu 2,16 m (înălțimea omului cu mâna ridicată sau cu brațele desfăcute), la bisericile din lemn, creații vernaculare – *piciorul*, iar la cetățile Moldovei a fost depistată „mărimea sacrală”, egală cu 30,8 m (100 de picioare). Mărimilor antropometrice li se acordă importanță majoră, acestea fiind argumente-cheie în ceea ce

privește elementul primar, multiplicat sau fracționat, al edificării clădirilor.

Cercetarea analitică, susținută prin studii minuțioase ale planurilor edificiilor și aglomerațiilor rezidențiale din spațiul eurasiatic pe parcursul istoriei, a permis autoarei scoaterea în evidență a două legități de dimensionare: „descompunerea pătratului” și „cvadratura cercului”. Răspândirea lor în toate civilizațiile istorice cunoscute a inspirat căutarea acestora și în edificiile istorice din Moldova. Din analiza grafică a arhitecturii vernaculare a locuințelor și bisericilor din lemn se relevă instalarea dimensiunilor, realizată prin metoda *descompunerii pătratului*, iar pentru arhitectura de piatră, apărută în secolul al XIV-lea, moștenitoare a arhitecturii bizantino-balcanice, cu gruparea componentelor planului în jurul cupolei – prin *cvadratura cercului* (circumscrierea pătratului).

Dezvoltarea subiectului cu privire la modulul structurilor spațiale ale clădirilor ecleziastice bizantine, ruse și din Țara Moldovei favorizează cercetarea în căutarea modelelor structural-numerice similare, în urma căreia, printr-o analiză comparativă detaliată, au putut fi trase concluzii asupra clădirilor de cult creștin, ortodoxe și catolice, din Moldova istorică. Este observată utilizarea procedeele comune la „calcularea” geometrică a parametrilor spațiali și tehnici, explicată de către autoare prin „generalizarea soluțiilor tehnice, cunoscute din Antichitate și promovate de meșterii-constructori medievali atât în estul, cât și în vestul Europei”. Parcurgând rapoartele instalate între părțile tectonice ale clădirilor bisericilor din secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea, se trage concluzia privind conservarea canonului de proporții medieval în arhitectura Basarabiei, rămânând neschimbată legătura dintre lățimea exterioară (luată drept modul) și cele mai importante părți ale planului – lungimea, diametrul cupolei, razele absidei altarului și ale absidelor laterale.

Modalitatea în care aspectele teoretice generalizatoare interacționează cu aspectele particulare concrete este prezentată în studiile de caz referitoare la biserica „Sfânta Treime” din Siret, biserica cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din Lăpușna, bisericile din orașele Cetatea Albă și Chilia și biserica Ruxandrei din Rașcov.

Capitolul III, *Modelul structural-numeric al arhitecturii fortificate*, este consacrat cetăților Soroca și Hotin, fiind abordată problematica apariției și etapelor formării arhitecturii fortificațiilor medievale, semnificativă pentru punerea în valoare a arhitecturii acestora. În capitolul dat se face o corelare dintre studiile anterioare referitoare atât la datarea cetăților menționate, cât și la fazele modificării structurii lor

spațiale. Sunt remarcate evidențele științifice și aduse noi interpretări în această direcție. Negând abordarea superficială, aproximativă, bazată pe reperele cronologice insuficiente în datarea cetății Soroca, autoarea convinge prin argumente derivate din cercetarea minuțioasă a sistemului defensiv, a formelor arhitecturale și a detaliilor artistice, demonstrând înscrierea acesteia în realizările constructive de la începutul ultimei treimi a secolului al XV-lea. O datare mai timpurie a originii cetății își găsește sprijin în dovezile conjugate cu studiul morfologic al formelor prin metoda structural-numerică.

În ceea ce privește constituirea cetății Hotin, din analiza surselor istorice, coroborate cu analiza arhitectonică și metrologia istorică, se conchide că arhitectura cetății medievale s-a format în urma a mai multor faze de extindere, fiind depistate etape necunoscute din istoria arhitecturii.

Menționând intervențiile în arhitectura cetăților, acumulate treptat de-a lungul timpului, care au modificat aspectul lor, este invocată geneza formelor arhitectonice, făcând semnificative cercetările efectuate de dr. Tamara Nesterov, incluse în această lucrare, privind elementele arhitecturale sau părți ale lor sesizate până la integrarea unor soluții noi. Analiza metrologică și analiza proporțiilor a permis cunoașterea consecutivității operațiilor constructive în constituirea acestor două cetăți.

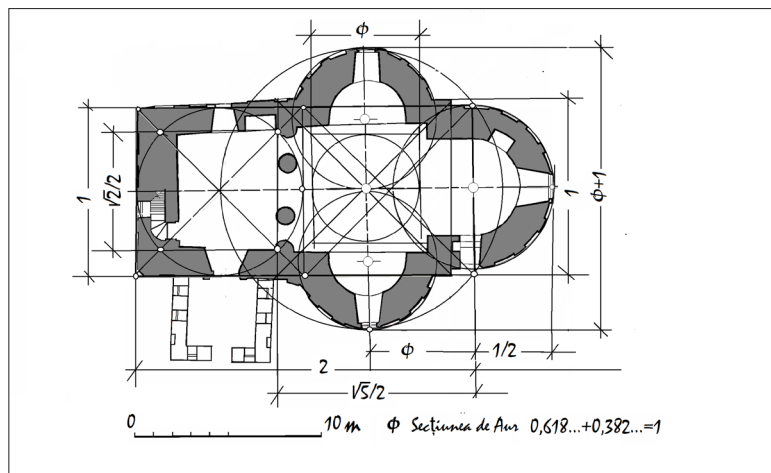
Capitolul IV, *Mărimea formei arhitecturale a casei de locuit din satele din microzona Orheiului Vechi (Morovaia și Butuceni)*, pune în valoare casele construite în mod tradițional cu compartimentarea interiorului în trei odăi, tipică pentru prima jumătate a secolului al XX-lea. Presupunând că ar fi logic existența anumitor rigori și principii generale și ilustrând enunțul teoretic cu componenta practică acolo unde acesta a fost aplicat și validat prin experiență directă, se for-

mulează un șir de principii tradiționale folosite la determinarea mărimii casei de locuit. Legitățile existente în practica edificării caselor devine evidentă în cazul când dimensiunile acestora sunt traduse în sistemul de măsuri antropometrice. Abordarea respectivă e valabilă, de altfel, pentru toate tipurile de edificii analizate anterior, reprezentând acel fir roșu care străbate lucrarea.

Materialul elucidat în compartimentele monografiei privind arhitectura clădirilor de cult, a fortificațiilor și a caselor de locuit contribuie la formularea unei concluzii fundamentale pe care o găsim în încheierea studiului, și anume că „toate construcțiile și aspectul lor arhitectural au fost planificate și realizate cu folosirea operațiilor geometrice și a calculării modelului structural-numeric, expresia cărora poate fi reprodusă retrospectiv”.

Lucrarea de față asigură dimensiunea teoretică concentrată la nivel de raționamente și modele, iar, fiind corelată cu cea practică a cercetării științifice, contribuie la obiectivizarea rezultatelor studiului. Seturi de calcule au fost detaliate și comentate în vederea înțelegerii lor, dată fiind importanța aplicării lor în cursul intervenției. Metoda coroborării cantitative, la care se apelează pe parcurs, a permis evaluarea modalităților de construcție și precizarea proporțiilor părților componente ale diferitor tipuri de edificii.

Rezultatele cercetării reprezintă un aport substanțial la reconstituirea identitară a arhitecturii și servesc drept punct de reper important pentru istorici și critici de artă, arhitecți, restauratori, arheologi ș.a. Cercetarea care se înfățișează astăzi lecturii nu epuizează subiectul, ci, dimpotrivă, mergând către esența fenomenului, în opinia autoarei, „iarși și iarși privirea proaspătă va observa, va găsi o nouă dezlegare, o nouă particularitate care a trecut neobservată anterior, oricât de clară ar fi părut atunci soluția propusă”.

Biserica mănăstirii Rudii, anul 1777, proporții arhitecturale. Desen de Tamara Nesterov.